

KÖZÉPKORI VÁRAK ERDÉLYBEN

(Meridiane Könyvkiadó, Bukarest, 1973. 138 p., 123 kép)

Anghel könyve a tudományos igény-nel írt népszerűsítő munkák körébe illeszkedik. Időben jóval nagyobb korszakot fog át, mint amennyit a cím megjelöl. A népvándorlás kori erődítések-től Arad várának 1783-ban befejezett korszerűsítéséig bővíti mondanivalóját. Tárgyában is sokkal tágabb megoldást választ a címben adottnál, a várakon kívül számos más erődítési formát is ismertet: földvárakat, favárakat, várkastélyokat, városfalakat, templomerődítéseket, erődöket. E kettős bővítéssel lényegében lemondott a teljességről: sem egy-egy korszakot, sem egy-egy erődítési típust illetően nem törekszik az ismeretek teljes összegezésére.

Módszere: az általa felvázolt fejlődéstörténeti sorrend szerint ismerteti a várépítési, vázlatosan a várharc, hadsereg, a fegyverzet történetét. Eközben gyakran hoz példát egyes várak adataiból. Kár, hogy a történeti részt nem követi az egyes várakra vonatkozó fontosabb események adattár-szerű összeállítás.

A magyarázó fejezeteket kísérő rajzos anyag értékes betekintésre nyújt módot a nálunk viszonylag kevésbé ismert erdélyi várak alaprajzát illetően. Nehézséget okoz azonban, hogy a közölt alaprajzok mellett igen gyakran nincs megadva a lépték, vagy a tájolás, elvétele jelöli csak meg a szerző az alaprajzok eredeti forrását.

A könyv második részét képező fényképanyag (a szerző és munkatársa felvételei) kísérő szövege is csak minimális támpontot ad — a név és egy igen általános műemléki meghatározás mellett gyakran hiányzik a tájolás.

Talán a népszerűsítő jelleg miatt nem ad a szerző jegyzetapparátust; közli viszont felhasznált irodalmi anyagát. Ezen belül tekintélyes számú a nemzetközi szakirodalom, mindenképp előtt összefoglaló munkákat, továbbá számos elbeszélő forráskiadványt találok.

Főként a könyv népszerűsítő feladatát könnyítendő, ha a szerző névmu-

tatót és térképet is csatolt volna munkájához.

Erdemes megismerkedni az Anghel által megrajzolt várfejlődési sémával. Az alábbi fontos korszakokat jelöli meg:

I. Földvárak, favárak. A bronz- és vaskori föld- és favárak örökét a dákok, népvándorláskori népek és a magyar állam fenntartották a XIII. századig. A számos alcsoportra bontható földvárépítkezés maradványai 400-ra tehetők. Legfejlettebb alcsoport a földhányásra emelt, kőfallal körülvett objektum. Rendelgetése szerint lehet castrum (vár), vagy urbs (település).

Külön kiemeli a szerző, hogy a magyar királyi vármegyék székhelyének kiválasztása gyakran — célzatosan — a korábbi települési központokra irányult.

II. Az első terméskő várak. (XIII—XIV. század.) Erdélyben a kővár-építés elterjedése a tatárjárást követi. A legkorábbi kővár Doboka, a XII. század végén—XIII. század elején épülhetett.

A kővárak fejlődésében kimutatható tipológia meghatározásának fő jegyét a szerző, a tulajdonos és az építő igénye, ízlése, továbbá a terep sajátosságai kiemelésével adja meg, de utal a vizsgatérő építészeti elemek fontosságára is.

A korszak alapformája az *örtorony* (lakótorony). Nem tudni, önálló toronyként funkcionált-e? Alkalmazásának kétféle módja ismert:

- a) földhányás és sánc veszi körül,
- b) kőből, ritkán téglából épült védőv veszi körül.

A továbbfejlődést az *örtorony* + *erődővfal* (lakótornyos vár) együttese adja, alaprajzi formáját a terep határozza meg. Ezt követi az *örtorony* + *erődőfal* + *egyéb torony* összessége, mintegy átmeneti típusként, amelyet a nagyobb várra törekvés során alakítanak ki. Így alakulnak ki a többtornyos várak (belső tornyos várak), valamint a templomvárak, kenézi és vajdasági várak, parasztvárak.

III. Fedezeti tornyos várak, XIV.

század vége—XVI. század eleje között (külső tornyos vár). Ezt a toronytípust az oldalvédelem céljából hozták létre, egyúttal tovább él a „fedezet nélküli” torony is.

IV. Tüzértornyok (ágyútornyok) alkalmazása, XV—XVIII. század. Kiváltó ok: a tüzérség alkalmazása a védelemben, másrészt az adott tornyos építkezési módszer kombinálása.

V. Bástyás várak építése, XVI—XVIII. század. A tüzérség elterjedt alkalmazása során keletkeztek. A bástyák formája szerint különbözteti meg a szerző az alcsoportokat, zárójelben adva a nálunk használt szakkifejezést:

régi itáliai bástyák (ó-olasz bástyák), új itáliai bástyák (új-olasz bástyák), előművek (előműves várak).

Itt közelebbi időbeni meghatározást nem ad.

Anghel fejlődéstörténeti korszakolása, hasonlóan B. Nagy Margit periodizációjához, elsősorban a kezdeteknél tér el a nálunk alkalmazott rendszertől, amikor a lakótorony ön-

álló szerepét igencsak megkérdőjelezi. Másrészt eltér B. Nagy Margit rendszerétől akkor, amikor feltétlenül elébe helyezi a lakótornyos várat a fedezeti (belső) tornyos váraknak.

A nem túl szerencsés fordítói eljárás a kellesténél jobban ragaszkodott a várépítészeti szakkifejezések szószertint fordításához. Ez a magyar olvasó tájékozódását akkor is nagyon nehezíti, ha szakmai jártasságot feltételezünk. Ez a módszer néhány kifejezett hibát is eredményezett: római stílus román helyett, régi itáliai bástya ó-olasz helyett, körbástya rondella helyett stb. Feltehetően elírás következtében módosult az NDK-beli Behren-Lübchin favára Bahren-Lühckin névre.

Anghel könyve, főként élvezetes fényképei révén, jó betekintést nyújt az érdeklődőnek Erdély várányagába. Alaprajzai a szakember számára régi hiány pótlását segíthetik elő, a történeti rész azonban — megfelelő apparátus hiányában — csak tájékozódásra alkalmas.

Marosi Endre

SOKOLOVO

(*Naše Vojsko, Praha, 1973. 292 p.*)

A csehszlovák néphadsereg történelmében nagy szerepet játszó szokolovói csata 30. évfordulójára a prágai Hadtörténelmi Intézet és a Harkov melletti Szokolovóban létesített Szovjet—Csehszlovák Barátság Múzeuma munkatársainak értékes közös munkáját jelentette meg a csehszlovák katonai kiadó.

A könyv nemcsak felidéri a Szovjetunióban alakult első csehszlovák alegység történetének kezdeteit, első nagy szembekerülését a fasiszta csapatokkal, hanem lehetővé teszi, hogy az olvasók megismerkedjenek az eseményekkel szorosan összefüggő eredeti dokumentumokkal is, továbbá azokkal a visszaemlékezésekkel, amelyek emberköznelbe hozzák az új típusú szovjet—csehszlovák fegyverbarátság kibontakozásának körülményeit és apró mozzanatait is. Ennek megfelelően a kötet tartalma többértű.

A prágai Hadtörténelmi Intézet parancsnokhelyettese, Miroslav *Chuchmák* elvi bevezetője után a könyv anyaga négy nagy részre tagolódik.

Az első rész a *Történelem* címet viseli. Itt található Miroslav *Broft* tanulmánya, melyben a Szovjetunióban alakult csehszlovák egységek szervezésének kezdetéről és első harcairól számol be.

Jaroslav *Procházka* írásában „Buzuktól Szokolovóig” címmel mutatja be az 1. csehszlovák önálló gyalogzászlóalj útját az arcvonalra.

Procházka megírja, hogy 1942. januárjában kérelemmel fordult a Csehszlovák Kommunista Párt vezetéséhez és kérte, engedélyezze számára, hogy belépjen a Szovjetunió területén alakuló csehszlovák hadseregbe. Kérése teljesült, és Moszkvából való elindulása előtt fogadta Georgi Dimitrov, a Komintern főtitkára. Dimitrov többek